

Laiškai iš praeities

Audronė KAUKIENĖ

Mus yra pasiekę 11 Makso Gaigalaičio laiškų, rašytų 1886-1896 m. broliui Viliui ir namiškiams iš Vokietijos (ten jis tarnavo kariuomenėje). Laiškuose atsispindi jauno artojo, prieš savo valią patekusio į tolimą Berlyną, besiilginčio tėviškės, lauko darbų, tačiau priversto tarnauti svetimoje kariuomenėje, mąstysena ir požiūris į pasaulį. Savita ir vertinga tyrinėtoji laiškų kalba. Greta gražių tarmybių ir gyvų kaimiškų posakių čia labai daug germanizmų (ypač susijusių su karyba). Visi laiškai pasirašyti Makso vardu, tačiau namie jis, regis, buvo vadinamas lietuviškai Miku, kaip ir jo tėvas kunigas Miks Gaigals.

Mikas-Maksas kilęs iš gausios Gaigalaičių šeimos, kurią labiausiai išgarsino jo brolis - kunigas, mokslininkas, visuomenės veikėjas, įžymus lietuvių teisų gynėjas Mažojoje Lietuvoje profesorius Vilius Gaigalaitis. Apie brolio gyvenimą prof. V. Gaigalaitis 'Atsiminimuose' rašo:

'Gimė 1863 m. antras sūnus, kuris gavo du vardus: Miks Ašmys. O tai taip atsiėjo: Mama norėjo, kad Miku būtų pramintas, o tėvas, kad Ašmys, taigi kūmai, nežinodami kaip gelbėtis, pridavė du vardus. [...] Mikas buvo gražus vaikelis, puikus kaip mergaitė. Bobelės sakydavo: Tas neužaugo, tas per gražus; ale jis užaugo, net ir ištekėjo, ūkininkavo ir sulaukė virš 70 metų. [...] Senasis kaimynas vokiečys Paulynas atėjęs dažnai sakydavo: Mikas turis į kunigus studijuoti, jis rodos tam gimęs. [...] Mikas buvo iš jaunystės knipčius ir turėjo gerus pirštus. Jis, peržiūrėjęs akylai pas mus dirbančio siuvėjo siuvamą mašiną, pats užsimanė padirbti medinę tokią mašiną, padarė vislab kas reikalinga, net nusiliejo iš švino laivelį, kuriame siūlų špultę patalpino, - na ir siuvo [...]. Mikas vėliau išsikėlė į Endružius arti Smalininkų, kur šalia savo moters A. Sveibatytės, ant gražio Nemuno kranto gyvendamas, daug darbavosi savo ūkyje ir galiausiai vietelę rado ant Endružių kapinių, kur jam jo vienatylis sūnus Valteris, profesorius Žemės Ūkio Akademijos Dotnuvoje, gražų marmorinį paminklą pastatė.'

Gaigalaičių tėviškė - Žukų kaimas, esantis netoli Vilkyškių ir Viešvilės (buv. Ragainės apskritis). Tai senoji Skalvos žemė, kurioje nuo seno skambėjo pietvakarių aukštaičių tarmė. V. ir M. Gaigalaičių vaikystės metais ten daugiausia gyventa lietuvininkų, kurie tik vėliau per mokyklą ir bažnyčią buvo gerokai suvokietinti. Visa gausi Gaigalaičių šeima namie kalbėjo vien lietuviškai. Apie savo motiną V. Gaigalaitis 'Atsiminimuose' rašė: *Jokį vokišką žodį ji nėra su manim kalbėjusi, kadangi ji pati vokiškos kalbos nebuvo prisi-*

mokinusi. Vokiškas mokyklas baigę vaikai, netgi atsidūrę toli nuo tėvynės, ir su namiškiais, ir tarpusavy susirašinėjo tėvų kalba. Žukų tarmė, kaip ir Viliaus tėvo tėviškės - Sokaikių tarmė, turėjo gerokai skirtis nuo šiaurinių klaipėdiškių tarmių, pasižyminčių ryškiais žemaitiškais (kuršiškais) ypatumais. Ji buvo artima pietinėms Mažosios Lietuvos tarmėms. Tai suvokė ir patys žmonės. Antai brolis Endzys laiške Viliui rašo: 'Brolau! Man taip rodos, kad mūsų kalba iš **Ragainės** bei **Tilžės** apskričių geriausia ir čysčiausia yra'.

Beveik visi turimi Makso laišakai rašyti broliui Viliui, tik vienas - visiems namiškiams. Šis susirašinėjimas buvo tarsi siūlelis, jungiantis su tolima tėviške: *Tu wislab gerai paraszei tikt menkai Naujiniu isz jusu Kampo asz juk ir esu Naujininks tai asz noru wisko naujo patirti. ...atraszi(k) man daug Naujiniu kaip wisskas prie jusu destis ir ar wissi sweiki esate? Mamate ar sweika? ... Asz tawo Grometele Ketwerge grazei sulaukiau ir labai dziaugiaus kad tu manes ir dar atsiminei nesa asz juk ir szejp nei nuog wieno Grometele gaunu tikt nuog jusu.*

Tiesa, ir gyvenant Berlyne, Maksui kartais teka susitikti su savo krašto žmonėmis: *Nedelioj Wakare buwau Surinkime ten kur tas Kukatis sawo Susiejimus laiko, jis alle nebuwo czion bet kits rods ir toks Lietuwininkas nesa galejei ant Kalbos suprasti. ... Potam susiejau su pora lietuvininkais Zoglingeis o ir su tuo Rose isz Szmalleninku.*

Tačiau tokie atsitiktiniai susitikimai negali atstoti namų jaukumo ir šilumos: *Milimi Tewai ir wissi Namiszkei Asz Sekminiu Szwente sweikas ir linksmai praleidau alle prie musu juk wiss teip ne galima szwesti kaip Namieje szičzion juk wiss yra ilgu ir nei kur pasuojamu Draugu teip ne randi... ... Asz jusu Paketa ir tuos Piningus grazei gawau ir jums pasidekawoju uz wisslab daug kartu. Asz labai diwijaus kad tas Wilhelmas man per Szwente ne rasze jis juk tikt Czesu gana daug turejo o asz trumpai pirm Szwentes jam buwau raszes alle kaszin ar jis jau teip iszdidze ar kas su juom yra rassi jis mano Grometike ne gawo, o teip tankei rasziti asz ir ne turru Lusto.*

Kiekvieno laiško pabaigoje Maksas gražiai pasveikina visus namiškius: *O dabar noriu sawo Grometele baigti nesa ne zinau ka daugia(us) rasziti duodu wissiems daug labu Dienu: Mamatei, Tetačziui, Jurrui, Idai ir wissiems Namiskems o ypaczei taw tu Tilziszki¹ Daug Sweikinimu ir bučziawimu nuog jusu prasto Brolio ir Sunaus Max ... asz dabar ne zinnau ka rasziti ir noriu todel baigti sawo Grometele duodu wissiems daug labu Dienu ir sweikinu wissus Tetati, Mamate, Jurra, Ida ir wissus Namiszkius Jusu Sunus ir Brolis Max*

Ypač jaučiama Makso meilė ir rūpestis motina. Motinai sunkiai susirgus, jis ją guodžia, filosofiškai gretindamas pasaulio didžiūnus su 'prastais žmoneliais', kurie yra lygūs mirties akivaizdoje: *asz Mamma tawe ir apgaile-*

¹ Laiško rašymo metu Vilius mokėsi Tilžėje.

jau kaip *Wilhelmas* paminejo kad tawa *Sweikatele* prasta yra. *Alle* juk nieka ne gallima todelei dariti ka *Pons Diews* užded tai *Kriksščžionis* tur kantrei nešžti nesa juk *Karalei* ir *Ciesorei* tur sirgti ir mirti o kodel mes prasti *Žmoneles* tai ne galetumem.

Po motinos mirties *Maksas* jos skausmingai ilgisi. Jau grįžęs namo, jis rašo *Viliui*, tuo metu tarnaujančiam kariuomenėje: *O miels Brolau* ar dar atsimeni kadda musu nabažninkes *Mamates* kad ji giwa butu tai tawes ji tikt gailetus ir žinnotu (...) kur taw ko reikalauja.

Maksas smarkiai pyksta ant brolio *Juro*, kuris nėra atlikęs savo priedermių motinai: *Asž misliju Jurras* jau jos menkai te atsimen. Kad jis jos atsimitu ir ja miletu tai jis ir jos *Paliepimus* pasektu. Ji trumpai pirm *Isžkelawimo*² jam sake jis tur tam (...) *Strokui* ar 2 ar 3 *Berelus* duoti o jis tai yki sžolai ne yra dawes ar tai jis je mil ir jos atsimen *Idai* jai pripuolancžius (...) jis ir dar prie sawes teb tur o ant *Mamates Kapo Kriksžta* ystatiti nuog to jis wissai ne primen³. Dėl nepakankamo motinos paliepimų 'pasekimo' *Maksas* piktai sukritikuoja visą *Juro* gyvenimo būdą: *Trumpai* sakant prie ju yra wissai kitoks *Pagiwenims* jis per daug prie tos nusigeruses *Gimines* yra prikibes asž su jais wissai kitaip apsieicziau *Jis* yra per lengwus *Žmogus* kad jam *Piningu* reik tai jis tur po *Swieta* klajoti o nog *Osžwo Piningu* jis neim ka sakik ko jis juos čzedij *Tiesos* jis ir wargei gaus ar jis nor kad jie ji prigaus *Tas* senis *Gywata* užrasžis *Waikui* tai musu *Jurras* gales jam ir *Kupras* (...) *lupti* kad ant *Kaledu* pareisi ji biski pamokik jie sawo saldžeis *Liežuweis* jo *Galwa* apsuk o sžis *Swiets* yra klastings alle apsidaboti tur *Zmogus* ir ne tur buti kaip koke palaike *Boba* ... *Laiško* pabaigoje liepia jam neperduoti tradicinių sveikinimų: *O tu Jurrui* nieka nuog manes ne iszduok.

Iš laiškų matyti ne tik tėviškės ilgesys, bet ir susirūpinimas namiškių lauko darbais:

Jus dabar jau smarkei i *Laukus* eisite ir tai man galit rašžiti kaip toli jus jau esate ... *Miels Brolau* musu *Diensta* dabar ne yra teip labai sunki kadangi toks wesus *Oras* yra 3 *Sikus* per *Nedele* einam i *Laukus Felddienstas* *Žbuotis* o kitas *Dienas* ant ant *Dwaro* turuojam ar *exerrieruojam* ar einam sžauti, jus *Namieje* juk tikrai daugiaus turesite sukties o asž tankei teip misliju kad asž *Namieje* bucžiau tai asž ir galecžiau jiems gelbeti.

Laiškuose skiriama daug vietos gamtos aprašymams, kurie jaunam artojui visada siejasi su namais, ūkio rūpesčiais. Iš laiškų patiriame apie žiemos šalčius, sužaliavusį pavasarį: prie musu *Brolau* toks *Sžaltis* yra kad baugu *Langai* *Dienoje* powissam ne nutirpsta o toks didei sžaltas *Wejas* puczia jau ilga *Čžesa* o kasžin koks *Oras* prie jusu butu ar ir teip sžalta yra... *Miels Brolau*

² Iškelavimu čia vadinama motinos mirtis.

³ Iš *Viliaus Gaigalaičio* 'Atsiminimų' matyti, kad tas krikštas buvo pastatytas, tik neaišku, kieno ir kuomet.

prie musu labai daug Sniego puole wiss kas dien snigo ale Wakar ir šžendien pradejo dienoti o tai labai daug Wandens duoda ir Purwo. Asž misliju prie jusu tur dar daugiau Sniego puole buti... Šžes paskutines Dienas buwo Oras biski kraupus ir wejuotas, šžendien puikai šžilta, ant Sekminiū buwo labai puikus Oras per 30 Gruodu buwo ant Ruimo ir kožnas wiens pasinaudojo šžitta Ora ant Vergnigungos ant Lauku. Mieste ne daug Žžmoniu te bebuwo wissi laukan išžkelawo... Oras prie musu labai palaikis wiss kas Diena bewaik lija ir nei jokios džiwos ne yra, sžes Nedeles wiss šžalta ir kraupus Wejes puczia. Ant Turgaus jau sžwiežu Ropučžiu senei gaunama, nusirpusu Zemogiu, Awiecžiu, Kritulberiu (?), Melinu, Wisžnu, Morku ir wissokiu kitu Žželmenu išž Darzo yra gauti... Oras jau wissai minkšžtas yra jau sniega nuo musu Kasernofo nuweže, o Sžirit wel mažuma pasnigo... .. o kasžin musu Jurras ar ir gan weik pareis⁴ nesa namiej daug darbo dabar bus ant lauku. Oras prie musu dabar mažuma atšžilo ir Medžei jau pusetinai žaluoj. Obuolai ir kiti Sodu Medžei jau žid... Mes ungefär 3 Sikius per Nedele einam išž Miesto Felddienstas Žžbuoti o tai čžion kartais to Labo ir atsirugsti, ant Lauku jau wisskas žaluoja Rugei jau išžplaukie ir Daržowes jau sžaunios yra ant Paweikslo tos Salotos, Akurkazei (?) i.t.t.

Grižęš iš kariuomenės ir vedęš Maksas rimtai imasi darbų. Be paprasto ūkininkavimo, jis dar prekiauja mediena. Laiške jis prašo Vilių pasiteirauti dėl pardavimo sąlygų: *Asž sawo Malka jau turru Namiej o misliju kaip weik Wanduo atsiwers pradeti luodoti ir išžsusti i Karalaučžiu asž pats ne kelausu užduosiu wienam išžtikimam Šžiporui jas parduoti. Asž girdejau kad prie jusu dar daug labai pusžines Malkos yra ne sudegitos likusos o tai butu ir welitina kad Žžiema dar wissa Marza nusitestu nesa tai wiss kitoke potam yra Preke. Asž tawe ne norečžiau ir apsunkinti per daug del tos Prekios paklausinejimo ... Mano Malka yra Pusžine stambos Plautzkos pernai kirstos o tikt tasik tegali sudereti kad jie Tawora mato, alle jeigu taw Cžesas pawelija tai tu gali biski patirineti o man paskui Žžinne duoti. Dabar noru sawo Rasžteli baigti duodam(a?)s daug labu Dienu sweikin tawe ir Auguste ir wissi Namisžkei.*

Gyvenimą namuose, tėviškėje, Lietuvoje Maksas dažnai supriešina su gyvenimu Vokietijoje. Ypač sunki ir nemielia tarnyba kariuomenėje, kurią viename laiške Maksas vadina 'jungu': *Miels Brolau dabar mes turim i Batalijona exerrieruoti o tai juk ir ne lengwai o ypačžei musu Majors yra labai diwins Žžmogus jis yra didei strengus ir teip gal sžimpuoti ir tokius bjaurus keiskesčžio Žžodžius išžblauti kad baugu. Wiena Underoffciera nuo 7 Companijos jis pats ant (...) del nieko wissai ant 5 Dienu i Arresta nusu..jo o tai jam wiss ne gana esam stram i Diensta tai jis toki Lerma daro kad baugu. ... turim labai tankei ant Waktos wiss antra ir trecžia Diena o tai labai nuwargsti nesa menkai miegoti te gauni. ...prie 4 Kompanijos wiens russiašžkas Feldfebelis užsilaike o tai*

⁴ Laiško rašymo metu brolis Juras tarnavo kariuomenėje.

jie ta Diensta didei apdiwijo kad ščičzion Wirai teip stram išžmustrawojami tampa. Dabar miels Brolau asž jau tikt te beturru 1/2 Meto sžluziti o tas pus Metis juk ir weik praeis alle paskuu tu prie Eiles busi o taw ir bus diwinau sžluziti kaip sžeip kitiems nesa tu juk turesi 1 Meta sžluziti alle tai labai daug kasžtuoja... Asž jau tos Zalnierawimo teip esmi atgrisses kad asž nei wienam ne galiu išžpasakoti ir nei wiens kurs ne yra pats drauge dares tai ne wierija. Wisslab ka sžičzion darau wissai ne su Lustu darau alle tai wel misliju, na juk tai wisslab ant paskutine Siki darau... To Zalnierawimo asž jau teip esmi atgrisses kad asž taw ne galiu išpasakoti jau cžion man nieks ne esti malonu alle miels Brolau juk teip didei ilgai jau netruks tai asž išž to Jungo busu išžkinkitas ir wel walna Koje turesu ..

Sunkia tarnyba Maksas skundžiasi tik Viliui, tačiau vengia dėl to jaudinti namiškius, motiną: *Asž dar wiss Ponui Diewui dekui sweiks tebessu ir ta wissa Diensta senam Žalnierui wissai ne per sunki o kad kartais ir koke Diennele ir pasunksta tai tuoj pamisliji na dabar dar tikt pora menesu arba tiek ir tiek Nedeliu.*

Nelabai didelį Makso 'patriotizmą' rodo pamokymai jaunesniajam broliui, pradedančiam karo tarnybą: *Noru tawe aplankiti su šže Grometele ir pora Žoduku su tawim kalbeti. Pirm wissko weliju alle tobula Sweikatele nesa Želnerui nieks mielaus ir geraus yra kaip šži Diewo Dowana, o ypašžei Žalnierawimo Pradžioj kur ka prisimokiti nori. Pradžia juk ir taw bus labai sunki ir powisam to wisso atgrissi alle tai tikt nieko ne issidarik ir neisžsisunkikis nesa nuog Kaledu ašž rokuoju bus lengwaus kad i Companije pareisi. O Brolau kad kur kiek galima turri ir biski pasicžediti kad kur per daug duos begti arba kelti tai galli ir mažuma tingeti juk wiss už tuos pacžius Piningus.*

Tarnaudamas kariuomenėje, Maksas turi progos pamatyti įdomių Vokietijos vietų, susitikti įdomių žmonių, dalyvauti reikšminguose įvykiuose. Jis dalyvauja jaunimo bendrijų veikloje, lanko muziejus, gėrisi puikiomis pažnyčiomis: *Asž Miels Broleli aplankau Nedeldienemis toki Junglingsvereina (...) ir kacžeig čžion ir ne kas Naudos yra ale ju didele Meile tai mane tikt wien trauke, o tai cžion atein ir toks išž Pasuntinistes Buto Rasztininks didei meilings ir Diewo baimings Žmogelis tai mane labai mil jis szendien atbego o mane i Pasuntinistes Butta nusiwede ir išžrode wissus ytaisimus to Butto. Ju Sžuile, ju Maldos Namus, ju Miego Kamaras, ir daug kitu o galausei ir Pasuntinistes Museum czion macziau wissokiu Ytaisimu išž Pagonijos, ju Szauksžtus, Bludus, Puodus ju Balwonus, ju Ginklus ju Žemes Pauksžcžiu o galausei ir ta be mieras ilga Botaga su kuruomi jie sawo Pakinkalus kerta. Potam susiejau su pora lietuvininkais Zoglingeis o ir su tuo Rose išž Szmalleninku (...). Tai Rose sake kad teip sunkei tas Kalbas ein mokitis jis man paskaite ir Ebreisžkai ir Grikisžkai o tai labai diwinai klausos. Ant Ziegoraus 5 1/2 tai mane mano meilingasis Pons wedes i ta didzeje Nikolais Bažničže kuroje Pons*

Pastors Friedneris iš Španijos atkelawes mums Misze kalbejo iš tu Žodžiu iš Grometos apasžtalo Powilo Rimionams 3ti Perskirima 28ta Fersza ir labai puikei kalbejo ir ten daug nuo tu prispaudimu anu Protesžtantisžkiu kalbejo ir jam labai puikei bekalbant tai asž pamislijau kaip pons Diews Žmogu weda kad turi i tokias puikias Bazniczes nukakti ir tokius tolimus Sžwečžius girdeti gauti. Ta Nikolaus Bažnicze be galo didele ir neisžpasakotinai puiki yra.

Aprašomas karaliaus apsilankymas, jo gimtadienio šurmuly: Praejusi Ketwerga mes turejom Parade o labai puikus Oras buwo ir labai puikei praleidom. Wel aplanke mus senasis žillasis Wilius ir daug jo Pasekeju ir wissokiu Gendroliu... Miels Brolau mes Karalaus Gimimo Diena puikei praleidom šžičžion teip Miests buwo išžgrožintas kad baugu žureti o Wakare galejei eiti kur norejei wisskas kaip sžwiesausioj Dienoj. Tikt wiens Daikts nei wienam ne bus patikes butent tas kad ne galejei nei iš Wietos paeiti wien tos Žmoniu Brunžios del nei joks Drosžkiu Wežimas ne galejo wažuoti wisskas buwo uzsikimsže. Prie Szlosto ir Karalaus Pilies tokios Daugibes Karališžku Wežimu šžen ir ten wažawo kad diwai.

Daug dėmesio skiriama 'ciesoriaus' ligai, mirčiai ir laidotuvėms: Musu aukšžtasis Ciesorus Fritzkus ka tas turrejo išžkenteti ir su sawo Negalims karauti kiek Menesu praejo kur jis nei wiena Zodeli ne galėjo kalbeti ir wisslab ka geidawo kalbeti norejo turrejo ant Zenkluka rasžiti. ... Mus labai smutnas Cžesas tropijo kaip ir tu busi patires per Pasimirima musu maloningojo Ciesoraus. Asž turečžiau daug apie tai daug ka rasžiti alle mes tai paliksim kol siki su Burna galesim ka pasakoti ... Asž buwau drauge kaip tas Lawons iš Paločžiaus i Dombažničze nugabents buwo, buwau ir drauge kaip jis i Scharlottenburgi gabents tape ir jam ant Garbes kelata Salbiu nudawjau. Labai išžpuišžtas su smutnibes Ženklais buwo wisas Miestas alle ypačžei po Liepums⁵ ir labai daug Swieto iš arti ir toli buwo sawo Zemes Tewa palideti. Iki brandenbugišžkujū Wartu tape jo paskucžiau jotas Arklis paskuu Grabo westas ir ciesoristes Ministerei nesža Krona Sceptra ir Reichsapfel i.t.t. Po Liepums⁵ tape Langai parsamdomi ir kožnas (...) su 500 Markeis užmoketas.

Dažniausia, galima sakyti, pagrindinė visų laiškų tema - Viliaus reikalai, o pirmiausia - jo mokslai. Maksas rūpestingai seka kiekvieną brolio žingsnį, stengiasi patarti, apsaugoti nuo per didelių užmojų, kartais abejoja dėl Viliaus pasirinkto gyvenimo kelio ir tolimesnių galimybių. Pats Maksas, dar būdamas Mikutis, troško mokyti. Vilius 'Atsiminimuose' apie tai rašo: 'Mikas gerai mokinosi, ėjo dar po konfirmacijos pas mokytoją daugiau pasimokinti, nes jis pats geidavo šulmistrū (mokytoju) stoti. Tetačiui buvo vistiek, jis menk apie mūsų išauklenimą rūpinosi, ale mamatė nelabai norėjo su ta šulmistryste sutikti. Ji sakydavo: Ten bedievystė, mano vaikelis taipgi stos bedieviu, negalės kas rytą ir kas vakarą Dievo pasimelsti, aš jį neleisi-

⁵ Čia turima galvoje Lindenstrasse.

džiu. Tačiau visgi leido keliauti į priėmimo terminą Ragainės mokytojų seminarijoje. Nuvažiavo su savo mokytoju, su vokiškomis giedamomis knygomis, dviem kartonu rūbų, skrynioje sukrautų ir keliais naujai siūtais marškiniais. Taip tai kelionė tapė veltui. Tuo laiku motynėlė namieje klupojo, meldama, kad Dievas dalykus taip tvarkytų, kad jos sūnus nebūtų priimtas. Sūnų Miką nepriėmė, nes buvo gana daug kandidatų iš mokytojų sūnų. Mikui patarė daryti į Pilkalnę keliauti, ten priimsią, ale jau buvo vaikas prapuldęs visą norą, Mamatė, jam parvažiavus, Dievui dėkavojo, kad sūnelį galėjo namieje palaikyti. Taip pasiliko Mikas, kurs labai mokslui linkęs buvo namieje, kur arė ir apdirbo Naujienos kupstynus. Vėliau jis bandė kitur kreipti į kokią mokslo įstaigą [...], bet taip galvojant ir besirašinėjant laikas prabėgo ir reikėjo stoti į kariuomenę.

Maksas džiaugiasi Viliaus pasiekimais, kartu jaudinasi prieš egzaminus: *Man tawes ir gailu kad tu turi teip prisiweikti prie tu Mokslu ir kad tu bijeis ne išstoweses Meginima. Miels Brolau tu nenusimik eis kaip eis - tikt gerai susimik o jie tu taptum priimtas tai tikt ne eik Namon, Namiej taw juk prie Darbo ir ne pamegs o ta Moksla kuri busi iššimokines ta pamiršži. Tu tai jie ilgiaus prie Pipiro ant to paties Mokslu pasilikti ne noresi alle juk gali eiti i koki Anstalta ... Milims Brolau asž tawo Grometele gražei sulaukiau ir man ir lengwu ant Sžirdies buwo kad tu tawo Prufunga pusetinai išstowejei o dabar taw juk ir lengwiau bus tawo Mokslai. Tu tikt gerai turi fžhruotis juk kad taw per daug Piningu kasžtuos tai juk gali ant kitokiu wissokiu Pawadinimu ir Stonu pasiduoti. O kad Brolau taw prie Pono Kuningo Bekįstigunga per brangi rodituos tai juk gali eiti prie prastesniu Žmoniu kur mažuma pigaus yra.*

Mokslo žmogaus kelias Maksui atrodo labai sunkiai pasiekiamas: *O kažžin kaip galiaus išžeis ar tu prie tawo Mokslu yki Galo galesi išžbuti? ... Dabar miels Broleli Willau asž dar norejau pora Žoduku rasžiti ka asž ant sawo Sžirdies turu, tu dabar čžion labai puikei ir labai daug mokinies teip Kalbas kaip ir kitokias Reikmenes ale kadangi taw ant Menese kaip man Jurgis rasže 60 Markiu kasžtuoja tai butu labai daug ant Meto pasidaro 720 Markiu o jie tu nori ant Gimnasios eiti, tai taw dar tiek pareis, ei tos Knigos kaip tos be mieras brangios yra kur cže wienos parein yki 10 Doleriu o cže ant tokio Exomo tikt pora Žodeliu patrin tai jau daug padaro o tai tu rasi busi wissa Dalele sukuszes o Tewai ir daugiaus ne istengs duoti tai tu pasijusi nieka ne turis, antai Auksztwilkiu Bruoželuks Theologija studerawos ir daug Tukstancziu kasžtawo, dabar nieks yra, ans Baltupenu Szneideruks i Daktarus studerawos ir wos Sžulmistrelis testov (?), ans Ketnerisžkiu Gaigaluks i kita Swieta išžbegti turejo kadangi Plaukai ne išžnesžo. Sžioje Gadineja wissas Swiets ein i Studerijas o tai per toki Weržimas tai nuo ju daug Mokslu prasžo ir jiems daug kasžtuoja, su tawo piningais tu nei pradeti gerai ne gali. Brolau kad tu i Prediger Seminar i Basel eitum tai asž nieka ne sakičžiau alle ant Gimnasios tu ne isiduok nesa*

ne išžirsi nuo ju per daug yra praszoma...

Todėl jis stengiasi broliui patarti imtis prieinamesnių dalykų ir darbų, drauge apsaugodamas nuo neapgalvotų žingsnių: *Willau tu manes Parodos praszai ka asz taw ant to wisso raszisu ir ka asz per Misle turu? Asz misliju ant I prie to Zemaicze i Diensta istoti tai tu Swietui nieka kaip Juoka padarisi o tie Metai kuruose tu prie jo i Diensta arba Moksla busi taw labai sunkus bus o rasi Meta arba du jisai dar bus tai rasi Ameriko prades sawo Zeitungas iszleisti. Ant II wel kad tawo Metai bus aplinkui tai tikt turi per Giseli kur nors pristoti o tai wiss menkai kas Gero yra O i Jegerus butu daug geraus ale ant Pirmo turi sawo Duszele Welnui apierawoti tu Willau esi juk ir Kitrolus o tai tu gali juk prie kokių dwasiszkuju saw Parodos ir Wietos pasiieszkoti i koki Swietiszka Ureda tu neisiduokis. Baseliszkas Pasuntinistes Buts iszleidzia daug sawo Szuiloku i Rusije per Kuningas (?) tai tu po 18tojo Meto cze gali istoti pagal mano Misle cze ne butu szlektai o tokiam Bute iszsimokines wissur tinki o cze nieka ne kasztuoj ... O Willau tu eik cze i Moksla kur tu potam ne priwalai Zelnierauti nesa Zelnieriste nei wienam nepatinka.*

Tačiau, matydama Viliaus atkaklumą, Maksas neprieštarauja jo pasirinktam keliui: *Miels Brolau Wilhelms! man labai patinka kad tu raszai tu per tiek ir tiek pereini alle asz wiss dumoju tu yki Galo tawo Mokslus tikt ne galesi iszwesti nesa tai labai daug Pininga kasztuoja. Alle ka pradejes turri juk ik galli lauszti juk matis(i) kaip tolaus eis ...*

Didelę meilę jaunesniajam broliui rodo laiškų pradžios (*Miels Broleli, Szirdingai milims Brolau*), atsiprašinėjimai dėl ilgokai neparašyto laiško: *Asz mažuma Czesu turedams apsiemjau tawe Sweikinti per sze Grometele; tu rasi ant manes powisam ne szirdings busi kadangi asz taw jau ilga Czesu ne rasziau. Miels Broleli asz taigi tawes meldziu kad ne piktumei nesa asz labai menkai Spekos turejau. Vilius, jau mokydamasis Tilžės gimnazijoje, užsigeidžia įsitaisyti laikrodį. Maksui toks noras atrodo ne pagal kišenę, tačiau savo laiške jis tai pasako labai mandagiai, tiesiog 'diplomatiškai': *Miels Brolau tu manes klausei rassi tie Ziegorei kaip szičzion kiek pigesni yra tai asz taw tikt tiek galiu rasziti kad szičzion teip su ju toke Preke yra kaip Tilzeje. Juk jau gauni ir už 12 Markiu wienu Ziegori alle toks yra (...) kaip Klumbe wiens ant musu Stubos toki pirkto alle asz ji nei už dikai ne nešzčiau Delmone. Už 18 Markiu gauni jau dailu maza Remontora alle Parsuntimo Kaszta rokuojant tai ir pareis yki 10 Markiu o toks ir yra biski per mažas, usz 21 M. jau gauni dailu Ziegoru also teipojau kaip ir Tilzeje o czion taw pirkus jie uzstow ju ir wissas Reporaturas daug pigaus pataiso kaip prie tokio kuri isz kitur essi pirkes. Taigi darik kaip tu geraus dumoji. Asz miels Brolau ir norecziau juk ir koki Klapperi isitaisiti ant paskutiniu Dienu alle tikt tu mieluju Annuju⁶ labau knapai yra o rassi Namieje ir ne ju ne daug yra ...**

⁶ T. y. pinigų

Tarnaujančiam kariuomenėje Viliui Maksas drauge su žmona Auguste siunčia siuntinukus, o parvažiavus atostogų būtinai reikalauja apsilankyti: *Dabar Brolukai asž misliju tu jau veik parkelausi ant Weliku Atwangos o tai tikt minnau ir mane ne užmirsk suwokti asž labai pasidžiaugččiau.*

Šių dienų žmogų tiesiog stebina labai jauno žmogaus sprendimų brandumas, aukšta moralė, dievotumas. Beveik kiekvieną laišką Maksas pradeda, dėkodamas Dievui už sveikatą, atsiduodamas Jo valiai: *Asž Diewui dekui dar sweiks pusetinai ir druts esu, o kacžeig ir be galo sžime Laike prisiweikt turu, tai Pons Diews sawo silinga Ranka wislab pergailima daro... Ponu Diewui dekui jo Rankele mane iki sžiolei maloningai prie Silos išlaike o tikiuos kad jis ir tolaus gelbes nesa jis wiens wislab gerausei žinos išžtaisiti... Asž yki sžiolei dar wiss diewui dekui pusetinai prie Silos ir Sweikatos išžlaikitas esmi o tikuos kad Pons Diews mane ir tolaus gelbes... pusetinai esmi prie Sweikatos toji juk galetu buti geresne ale dekawoju diewui ir už taje.*

Ilgėdamasis namų, Maksas drauge ilgisi tradicinių švenčių, surinkimų: *Asž Sekminiu Sžwente sweikas ir linksmai praleidau alle prie musu juk wiss teip ne galima sžwesti kaip Namieje dabar weliju taw daug Zegnones ant Weliku Sžwentes, atsimink ir manes kad juses Dusže gerai be turris nesa Namieje juk jus be Surinkimo tikt ne busite asž noreččiau ir jusu Tarpe buti. Maksui rūpi ir teoriniai religijos klausimai: Anoje Nedeldienoje asž buwau JŽnglingsvereine o tai čzion laike Vortraga (...) Dr. Holmer tas Pons labai Kalboje galings yra ir jis norejo dar tankei isirasti. Jis kalbejo apie Zmogaus Sutwerima ir apie tai kalbejo kad mokiti rašžo Zmogus išž Beždžiones atsigamines jis tam Klidinejimui wissai su sawo Kalba priesž buwo ir pritare su wissu Ygalejimu sžwentam Rasžtui.*

Jis labai smerkiamai žiūri į nedorą elgesį. Vilius neturiš būti 'jėgerukas', nes tuomet tektų sawo *Dusžele Welnu* apierawoti kitaip *nein nesa asž tu Jegeruku Dumas ir Elgima esu patirti gawes kaip asž prie Kleino i Stundus ejau. Tai jie kalbedavo kaip ant to Geburtdako buwo kaip ant ano kaip to karcžamo linksmai ta Wakara praleido kaip ano o taip toliaus ...*

Berlynas Maksui atrodo tikras bedievystės lizdas: *Man sžičzion Berline ir povissam ne patinka nesa to didelio Tranksmo asž essu labai atgrisses ir tos didžioses Bediewistes kuri sžičzion ponawoja, sžičzion daug bjauresni ir didesni Griekai tampa iszprowijami kaip ten anoje Pagonišžkoje Neniwe (?) ir Pons Diews sawo Kersžta galetu ir ant sžio Miesto uzleisti ir sunke Riksžte plakti kaip kituose Kampuose kad nusiduoda (...) kur ten Žmones daug Tukstanteis kaip kokes Museles tampa i anus Amžius nuwadinti. Ir Meile ir Kantrumas tik wien ale dar išžlaiko ... Prie musu labai didžios ir puikos Bažnicžios ira ale ka macžije kad menkai aplankomos ir Žmones geraus eina kur Akiu Pageidimai ir kunisžki Pasilinksmuojimai randami.*

Tikro, doro ir tyro gyvenimo versmė Maksui - jo tėviškė, jo gimtasis

